

FATABUREN 1972

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1972

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz ·

Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson

Layout: Torsten Stååf

Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1972

ISBN 91 7108 057 0

Omslagets färgplansch återger Julius Kronbergs porträtt av Artur Hazelius.
Det är i Nordiska museets ägo.

Kring Svensk bostad

Ett utställningsprojekt

Hur beskriver man i dag för allmänheten villkoren och förändringarna i svenskt boende från 1500-talet fram till våra dagar? Hur betar man sig för att gripa tag i besökaren, måhända oreflekterad över vår tids vanor och behov, och konfrontera honom eller henne med äldre epokers komfort eller brist på sådan? Sverige har under fyra århundraden utvecklats från några hundratusen i antal till åtta miljoner, från en genomförd agrarstat till en lika genomförd industristat, med städer och landsbygd i ständig förvandling och boendeformer som ständigt utvecklats eller anpassats till förändringarna. Vi skiljer inte i dag längre på högre stånd och allmoge, vi ser eller förstår därför inte heller orsakerna till tidigare århundradens sätt att organisera sitt boende, att skydda och hysa sin grupp eller familj inom gården, palatset eller staden. Sverige var för inte särskilt länge sedan ett sådant u-land som vi i dag läser om i tidningarna eller upplever som semestermiljö, förändringen har bara gått så plötsligt att vi historiskt tappat kontakten med tidigare villkor. En utställning om svenskt boende borde främst inrikta sig på att söka upp besökaren i hans egen referensvärld och därifrån söka formulera frågor och svar, kanske mest frågor som jämför förr och nu.

De pedagogiska metoderna har i museets historia växlat alltifrån Hazeliuss dagar. Två utställningsprinciper har stått i konflikt med varandra. Dels är det Hazeliuss princip att levandegöra folklivet, gärna som tablå eller diorama och låta föremålen ingå i ett sammanhang, där deras funktion och sociala relation betonas, en aspekt som nu kanske känns aktuellare än någonsin; dels är det den typologiska, mer arkeologiskt formulerade principen som arbetar med formernas och typernas utveckling ur varandra. Översta våningen i Nordiska museet, den tidigare s. k. Högreståndsvåningen, var redan från början – 1907 – en kompromiss mellan de båda principerna, men med övervikt åt den typologiska eller stilhistoriska sidan. Utställningen planerades rent kronologiskt redan 1902 »så att allmänheten vid en vandring genom museisalarna finge ett intryck av utvecklingens gång och vid ett närmare studium lärde sig förstå sambandet mellan de olika företeelserna under samma tid och åt båda sidor inom närmast angränsande perioder». Så uttrycktes nämligen programmet för denna avdelning av den kommitté som hade tillsatts för att utarbeta riktlinjer för installationen i Nordiska museets nya byggnad. Detta stilhistoriska program har gällt fram till i dag för de två fjär-

dedelar av våningsplanet, som ännu inte utrymts för nyordning. Här har regelbundet undervisats i stilhistoria och det faktum att 1700-talet haft en väldig dominans får ses mot det stora intresse som både forskare, allmänhet och antikmarknad sedan många år ägnat 1700-talets konsthantverk.

När nu denna våning står under en genomgripande omändring, sker detta inte bara på grund av att utställningen var nersliten, ljuset otillräckligt och etiketteringen ofullständig. Sådant hade kunnat rättas till med relativt små medel. Det är andra faktorer, bl. a. en ombyggnad av museet i stort för att bättre kunna möta modernerna krav på överskådlighet och bättre kommunikationer för allmänheten, som initierat en omläggning av översta våningens utställning. Här har man krävt klarare och bekvämare entréförhållanden och ökad hisskapacitet i museets centrala del. Hit till östsidans mitt, där den planerade nya hissen kommer upp, blir den nya utställningens början förlagd. Det tyngst vägande skälet för omändringen är dock att vi strävat efter ett annat program för utställningen. Under namnet Svensk bostad hoppas vi att kunna visa villkoren för svenska folkets bostadsförhållanden från 1500-talet och framåt in i vår tid, för rika och fattiga, för stad och för landsbygd. Sociologiska, etnologiska och ekonomiska aspekter kommer att dominera, de stilhistoriska synpunkterna skjutas i bakgrunden. Programmet har därmed blivit större, vilket i sin tur ställer nya krav på det urval av fakta och föremål som skall presenteras. Liksom det tidigare programmet var ett svar på de krav som allmänhet och forskare

kunde tänkas ställa på museet fram till relativt nyligen, är vårt nya program framvuxet av det synsätt på föremål och deras presentation som vunnit en allt vidare spridning under de senaste decennierna. Programbytet kan därför i första hand ses som en generationsfråga. Någon definitiv lösning är omöjlig att tänka sig och inte heller önskvärd. Innan vi går närmare in på det nya programmet, krävs kanske en kort presentation av de gamla utställningarna och de principer efter vilka de utformats.

Den gamla utställningen. Interiörerna

Varje fjärdedel av våningsplanet var och är ännu till större delen en fil av sju till ytan lika stora rum, skilda från hallen genom en vägg. Vartannat rum bildar en kupa i fasaden och har alltså större volym, försett med en rak yttervägg och stora högsittande fönster, vartannat rum är försett med snedtak. Dessa senare rum hade tidigare takfönster för att få in dagsljus, då elektriskt ljus ännu saknades. Redan från början valde man att i kuporna lägga fullskaliga interiörer som tillsammans bildade en lång kedja i tidsföljd i en återkommande rytm. Enligt ett uttalande av Bernhard Salin var interiörerna inte avsedda att ge intryck av rum »med någon särskild uppgift såsom mat- eller sovrum», de skulle således inte åskådliggöra bostadsvanor utan betraktas endast från stilhistorisk synpunkt.

Många av de ursprungliga interiörerna, de flesta från Stockholmsområdet, fanns på plats ännu härom året med få eller obetydliga ändringar: Högbergsgatan, Adelcrantzska rummet från Karduansmakargatan, Lind-

1. Rumsinteriören från Karduanmakaregatan fanns på plats i museet redan 1907. Trots dess utsökta boiserie och högklassiga franska möbler finns där ett drag av livlöshet. Det var också avsett som ett stilhistoriskt preparat, inte som exempel på bodadskick.

2. Monterummen mellan interiörerna i högreståndsavdelningen var fyllda av föremål av olika slag: möbler, tenn, silver, glas och fajans, dräkter och porträtt. Den ursprungliga uppställningen var nära nog oförändrad i detta rum ännu 1933, då detta foto togs.

grenska rummet och Oskarsrummet. Andra har varit föremål för mer ingripande omändringar under 1930-talet, såsom Ulvsundarummet, andra åter har tillkommit när äldre interiörer fått stryka på foten. Det är värt att notera att Oskarsrummet, som var en omarbetning av en interiör på Parisutställningen 1900, stod uppsatt redan 1907 och att man alltså följde upp stilhistorien till sin egen tid.

Interiörerna byggdes i stort sett upp av originalsnickerier, som tagits direkt från ursprunglig plats. Rummen ändrades dock i storlek och plan, dels på grund av det givna utrymmet, dels beroende på en önskan att förlägga dörrarna i fil. Genom det fina arbetet i hantverksdetaljer har dessa interiörer förmedlat en tidsdoft som gjort dem uppskattade och ofta avbildade. För sin tid tedde sig denna rumssvit föredömlig. Den kritik som nu kan riktas mot den, och som i sin tur lett till beslutet att ta ner de flesta rummen, är klart bunden till vår tids sätt att se och hade varit otänkbar för tjugio år sedan. För en modern betraktare verkar tonvikten på de högre ståndens interiörer ensidig. Hur svenska folket i gemen bodde lär man sig knappast av dessa stilrena salonger. Rummens funktion är otydligt redovisad, man vet endast i undantagsfall vem som kunde tänkas använda dem och i vilken relation de stod till bostaden i övrigt. Genom att den stilhistoriska principen varit vägledande är alla föremål i ett rum från samma tid, där finns inte spår av kulturavlagringar, som ju skulle ha förvillat den stilhistoriska bilden. Vi bör komma ihåg att dessa rum kompletterades av åtta allmog interiörer

i hallplanet och att även Skansens hus med fullständiga inredningar var ett viktigt komplement.

Monterrummen

I rummen mellan interiörerna, sned-taksutrymmena, har under årens lopp fler förändringar ägt rum. Under den första tiden var här ett härligt myller av föremål, tätt ställda på bänkar och podier och bara stundom skyddade av monterglas. Under takfönstren byggdes dagsljusbelysta montrar in, i vilka dräkter och dräktdelar, alltså även skor, strumpor, hattar och västar, ställdes ut. Varje rum bildade en stilhistorisk enhet och gav en god uppfattning om möbler, tenn, silver, porslin, högtidsdräkter och porträtt som samtidigt kunde ha förekommit i högreståndsmässig miljö. Ljusstakar av tenn och tallrikar av fajans var utställda i serier som visade formernas utveckling. Syftet var att ställa ut så många föremål och variationer som möjligt från varje tidsperiod.

Textilierna for emellertid illa av dagsljuset och krävde att ställas ut på annat sätt. Först 1933 öppnades dräktgalleriet, uppställt efter kronologisk princip och ännu till stora delar kvar i samma skick till oktober 1972 då en nyordning påbörjades. Även de andra föremålen i monterrummen gallrades ut. Troligen ansågs det mycket rika föremålsbeståndet oskönt, förvirrande och alltför sammanpackat. Under 1930-talet ordnades dessa rum om helt och hållet. De försågs med undertak av glas och överliggande belysning och föremålen utställdes efter mer estetiska principer. Man sökte finna en medelväg mellan att ge rumskaraktär åt en vägg och att visa

största antalet typer. En byrå flankerades av två stolar, ett väggur av ett par spegellampetter, dörröverstycken sattes helst över dörrar men fyllde annars översta delen av väggarna, så att de kom på åsyftad höjd från betraktaren. Porslin, silver och tenn togs bort, endast större fajansurnor lämnades kvar som prydnad på byråarna. 1955 öppnades Mat och dryck, en utställning där på nytt funktionen och den sociala tillhörigheten bestämt föremålens plats.

Andra ändringar

Vissa andra ändringar har också skett. Strindbergs skrivrum flyttades upp från parkplanet, där det först legat, och förlades sist i raden av stilrummen. Det flyttades igen när Stockholms hantverksförening vid sitt 100-årsjubileum 1947 donerade ett modernt vardagsrum som fick bilda slutvinjett i rundvandringen. Vid detta tillfälle togs väggen mot stora hallen bort i två travéer, vilket visade sig vara av stor effekt. Plötsligt upplevde man museets enorma hallutrymme i direkt kontakt med utställningarna. Strindbergsrummet flyttades två travéer bakåt och kom därvid att bryta kronologien, vilket emellertid aldrig visade sig vara till någon nackdel. Strindbergsrummet skilde sig i så hög grad från de andra interiörerna att det inte inbjöd till stilhistoriska resonemang. Med sin omgivande utställning av manuskript, brev, oljemålningar och fotografier fick rummet en helt annan konktion än de övriga och man anade den tidigare ägaren och förstod rummets funktion. Hantverksföreningens rum låg nu som det sista rummet i raden. Möj-

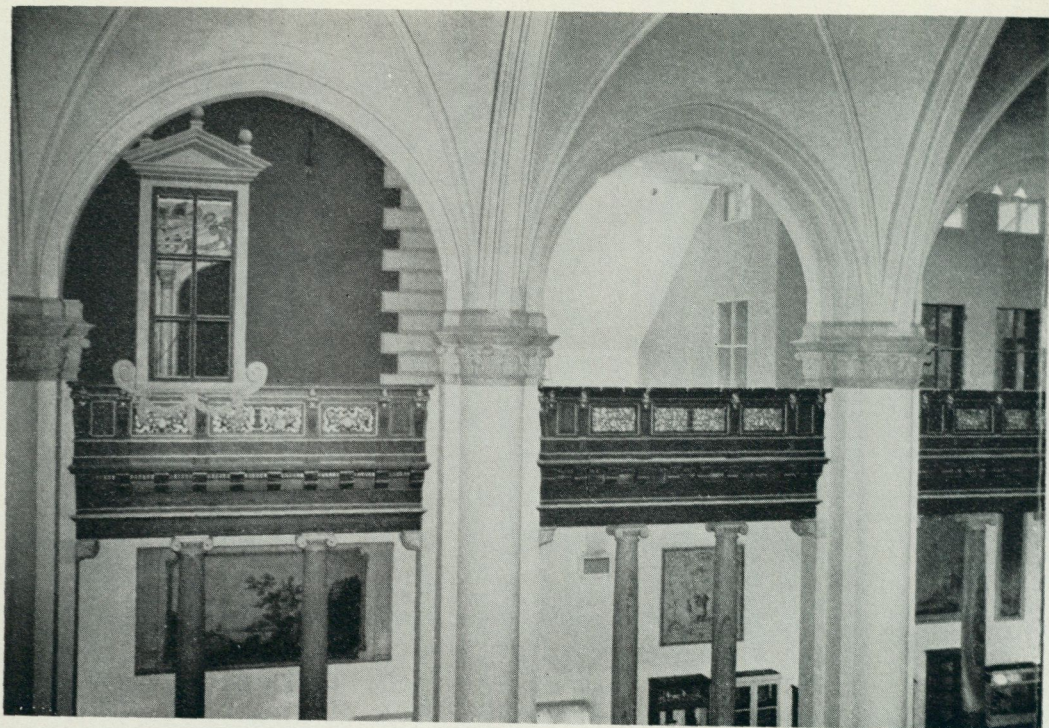
ligheterna att fortsätta utställningen framåt i tiden var därmed stoppade.

Den sista större omändringen gjordes 1961. I den nordöstra fjärdedelen slogs fyra rum ihop till ett stort galleri där möbler, porslin och silver från empire och nyrokoko placerades. Därmed kom man bort från den enformiga rytmen i växlingen mellan interiörer och monterrum. Det nya arrangemanget trängde ihop 1700-talet och samlade 1800-talets förra hälft för att ge mer plats åt vår egen tid. Därmed plundrades de rum som skildrade det sena 1800-talet, och eftersom intentionerna sedan inte fullföljdes blev dessa rum aldrig riktigt bra.

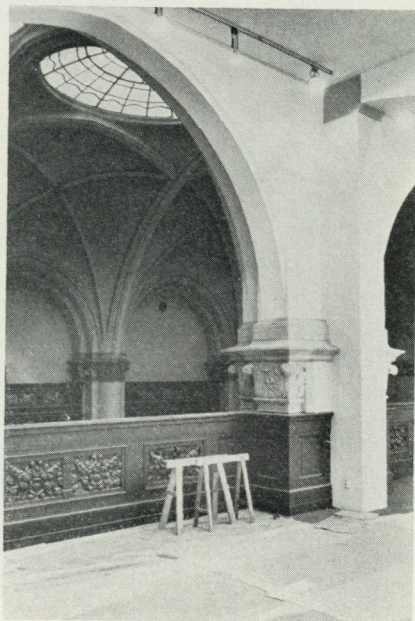
Svåra takläckage, som tack och lov inte på allvar förstörde några föremål, har orsakat avstängningar, utsättning av hinkar och plastsdynken. Krav på allt högre ljusstyrka har gjort att 1700-talsinteriörerna åtminstone vintertid känts alltför mörka för moderna ögon, men otillräcklig elförsörjning har gjort att felen inte kunnat avhjälpas. Högrestandsavdelningen har på senare tid – det måste erkännas – varit ganska nedgången.

De ombyggda lokalerna

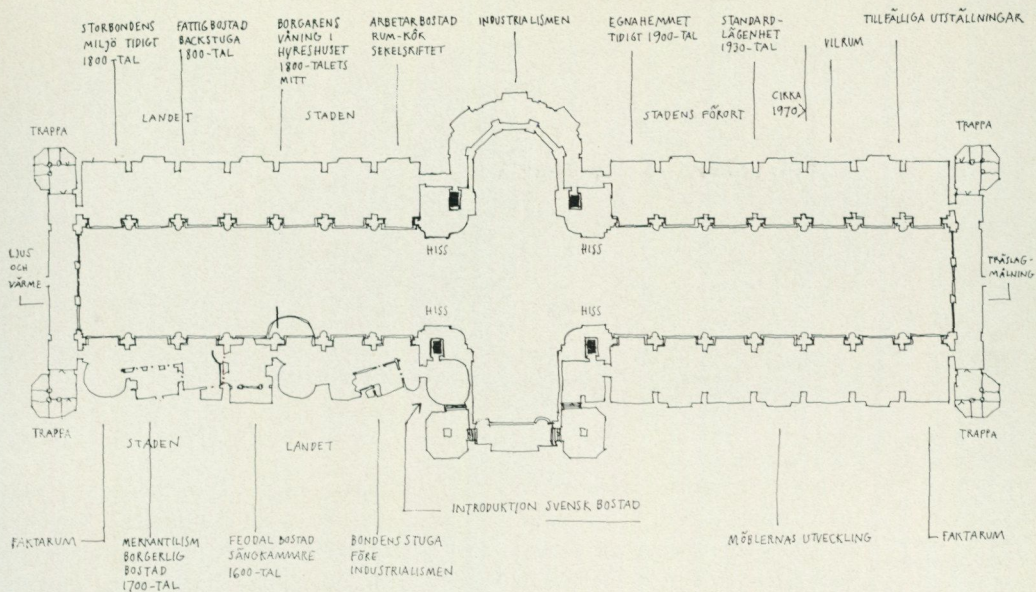
Tack vare att Kungl. Byggnadsstyrelsen sedan 1967 haft museibyggnaden om hand har situationen stegvis förändrats. Taket synes nu vara helt och för att undvika nya skador har takfönstren lagts igen. De ansågs obehövliga när det finns elektriskt ljus som dessutom orsakar mindre blekning. De stora väggfönstren ger ändå orientering om riktning och tar bort känslan av instängdhet i den mån de blir synliga sedan interiörerna satts upp på nytt. Det som i första hand

3. Från galleriet på andra sidan hallen får man spännande utblickar mot interiörerna, som givits en självständig form också utåt och står mer som föremål i utställningsrummet. Här ser man rakt fram Ulvsundarummets röda fasad med hörnkedja och fönsteromramning. Innanför fönsterglasat glimmar förgyllningen i den skulpterade alkovväggen. Till höger ses den borgerliga bostaden från Högbergsgatan med sina många fönster och knallgula kalkputs. 4. Det renoverade galleriet med utblick mot hallen. På andra sidan har ännu inte väggarna rivits mellan valvbågarna.

gjort projektet möjligt är att Byggnadsstyrelsen åtagit sig att bygga om den översta våningen. I den fjärdedel som vi hoppas öppna i mars 1973 har alla väggar mot stora hallen rivits, liksom alla mellanväggar. Ett stort rum av häpnadsväckande skönhet har därmed bildats. Växlingen mellan raka och sneda tak och de stora gördelbågarna ger rytm åt rummet. Denna rumskänsla kommer givetvis att förändras av de nya utställningsarrangemangen men vi hoppas kunna ge nya rumsupplevelser. När galleriet på andra sidan hallen får en liknande utformning kommer man att få utblickar rakt över hallen in i utställningens fortsättning. Utställningarna kommer att byggas så att de ger intressanta blickfång utåt.

5. Plan av översta våningen visande utställningen Svensk bostads uppläggning med tre fjärdedelar skildrande bostadens utveckling och en fjärdedel möbelhistoria. Fyra hissar, markerade med svart, planeras att leda upp till våningsplanet.

Hela våningsplanet skall kunna upplevas tvärs över hallen och i relation till det övriga museet, synligt redan från hallplanet, i princip som de stora varuhusen med sina ljusgårdar.

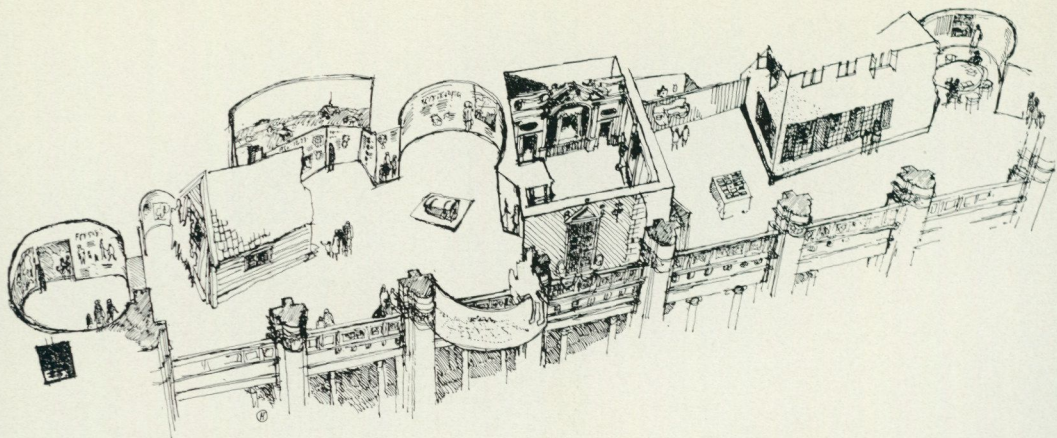
Målgrupperna

Till vem vänder vi oss, vilka besökare är det vi väntar? Vi har utgått ifrån att utställningen skall vara fattbar för dem som gått igenom grundskolan och för gymnasister. Skolklasser utgör omkr. 30 % av museets besökare, och eftersom den nya historieundervisningen mer och mer går över till idébegrepp och gärna sysslar med sociala förhållanden i stället för det tidigare årtalspluggandet, bör utställningen lämpa sig för dem. Vi vill kunna ge något av en förklaring till en allmänhet, som kanske är uppryckt med sina rötter ur en kulturtradition och känner sig vilsen i en främmande storstadsmiljö. Genom att texterna

dels kommer att överskådligt ställas upp i enkla rubriker, dels gå ner i skala med tilltagande utförlighet hoppas vi kunna säga något till helt olika grupper av åskådare. Det nya programmet kommer att ge mindre till de rent antikvitetsintresserade och till samlare än den tidigare utställningen. Vi syftar inte heller till att vara smakuppfostrare eller ge tips i heminredningsfrågor. Vi vill, så gott det är möjligt, skildra hur vi bodde, såväl långt tillbaka som i nyss förfluten tid och därmed kanske också kasta ljus över dagens situation.

Det nya programmet

Det väsentligen nya med utställningen Svensk bostad är programmet. Riktlinjerna för detta lades fram i en stencil redan i oktober 1969, godkändes och infördes i museets utbyggnadsplan. Senare har projektet presenterats för avdelningscheferna

6. Fågelperspektiv över Svensk bostads första del, under byggnad 1972.

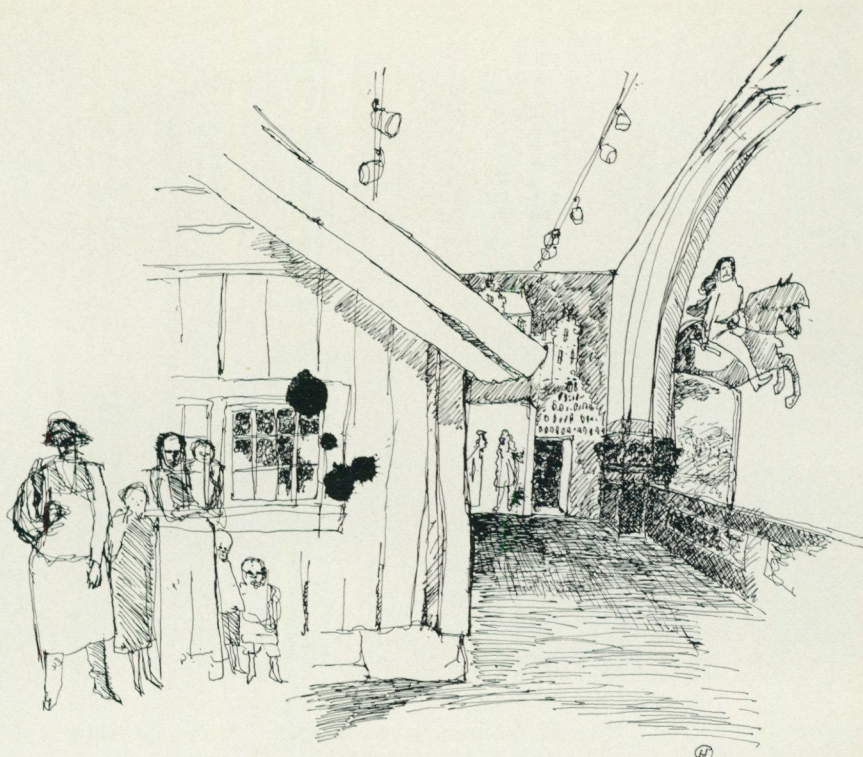
Längst till vänster introduktionsrum, därpå bondens stuga och plats för skildring av landsbygdens bostadshistoria före industrialismen. I mitten paradsängkammaren från Ulvsunda slott, föregången av information om 1600-talets feodalstruktur, godsets organisation och dess underlydande. En tunn kuliss med en barockpark i foto-förstoring vidgar galleriet mot hallen. Ryttaren som tar ett språng däröver skall tjäna som annons för utställningen, riktad till besökare redan nere i hallen. Efter Ulvsunda följer ett avsnitt om boendet i staden med huset från Högbergsgatan som centrum. Sist ett rum för läsning, vila och information, s. k. faktarium.

och för nämnden samt diskuterats i små grupper med tjänstemän på de olika avdelningarna på museet. Projektet har ansetts så ingripande i museets basutställningsprogram att det var nödvändigt med en bred diskussion.

I det nya programmet avser vi inte att följa en alltigenom kronologisk linje men vi skiljer den förindustriella tiden från industrialismens tid. Det tema som blir ledande är relationen landet–staden, dvs. den alltmer accelererande urbaniseringsprocessen i vår kultur och dess konsekvenser för bostadsvillkoren. Förenklat uttryckt skall utställningen handla om hur svenska folket flyttade från landsbygden till staden.

Vi vill skildra bostadsvillkoren under olika förhållanden och måste därför välja ut ett antal bostadssituationer som har historisk relevans och kring vilka skildringen kan koncentreras. Låt oss kalla dessa koncentrat för »etnologiska stationer» med ett uttryck direkt översatt från franskan. I dessa stationer måste olika socialgrupper komma till tals, och vi bör

försöka ange något om den valda situationens allmängiltighet, hur stor eller liten del av det svenska folket som kan tänkas ha levat på motsvarande standard och under liknande förhållanden. Vi kommer att utgå från interiörer, ibland med ytterväggar och antydan av omgivningen, och försöka göra dem suggestiva och lockande att nalkas. Informationen skall fylkas kring dessa interiörer i form av modeller, tittskåp, halvinteriörer, bilder och text. En interiör bör inte presenteras lösryckt utan så att åskådaren kan förstå hur den fungerar i bostadsplanen, hur bostadsfunktionerna fördelas på detta och andra rum, hur huset ligger i relation till sin omgivning i ett landskap, en stad eller en park. Vi hoppas kunna visa hur tekniska uppfinningar inverkar på boendet: större fönsterglas, nya värmekällor, olika förrådsmöjligheter för att ta några exempel. Problemet trångboddhet–avskildhet skall också tas upp. Lika viktigt är att bostaden var ett uttryck för social tillhörighet: en bonde och en borgare av samma förmögenhetsgrad hade helt olika mö-

7. I utställningens början möts vi av bondfamiljen vid sin stuga. Man anar stugans inre genom fönstren. Först när man kommit runt presenterar sig stugans myllrande innehåll.

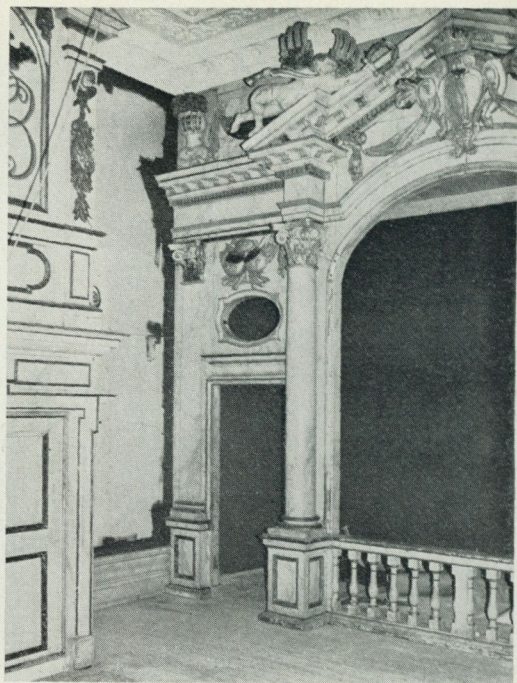
belbestånd. Den sociala kontrollen var också verksam, man bodde sällan finare än man tilläts, och bostaden blev ett uttryck för social status såsom man såg den själv eller ville att andra skulle se den. Någon redovisning av möblernas stilförvandling kommer inte att visas här men väl möblernas användning och kombination, vilka möbelteryper som uppstod, bruket av textilier, hur man fick ljus och värme.

I interiörerna vill vi också visa att kulturhistoria är en addition av avlagringar, att föremål släpas med från äldre tider, kanske i ny användning. I nästan alla museer visas det samtida splittrarna och stilrena, vilket ju ger en osann bild av boendet. 1800- och 1900-talens bostad kommer att fram-

hävas mer än tidigare epokers för att ge åskådaren en rikare anknytning till vår egen tid. Detta ingår ju dessutom som ett led i museets strävan att mer än hittills belysa industrisamhällets förhållanden.

»De etnologiska stationerna»

Interiörerna kommer alltså att utformas som etnologiska stationer, från vilka skildringen utgår, t. ex. bondens stuga, feodalherrens paradsängkammare och borgarens sal. Den första stationen skall ge ett exempel på den självägande bondens hem. Vi avser att sätta upp bostadsdelen av en parstuga, i vilken alla en bostads funktioner är samlade till ett enda rum. Där skall vara hård för matlagning

8. Alkovväggen och spiseln på ursprunglig plats i Ulvsunda slott 1903. Alkoven var då igensatt med en bräddvägg.

9. Ulvsundarummet under arbete i Svensk bostad hösten 1972. Spisel och alkovvägg har återfått sin ursprungliga relation. Alkoven är inte längre genomgångsrum som i den senaste uppställningen i museet.

och belysning, sängar, bord för måltid och arbete, kanske en bur med gäss för att visa samboende med djur. Vi tänker oss stugan av 1600-talstyp, kanske med möbler från 1800-talets början. På liknande sätt har människor bott in i vårt sekel. Det är ett hisnande perspektiv att tänka att en sådan miljö endast i smärre detaljer ändrat sig från 1600-talet, dock att det vi skildrar som bondens hus i stort sett kom att bli den obetsuttnes stuga. Vi vill med hjälp av stora foton som bakgrund skildra gården och byn med alla dess grå hus i det gröna landskapet. Vi vill också tala om hur stor del av befolkningen som i realiteten levde av jordbruk och hur små och obetydliga städerna var.

Nästa station är paradsängkammaren från det Torstenssonska godset

Ulvsunda, vilken överflyttats från den tidigare högreständsutställningen. Den visas nu med annan målsättning än tidigare. Den har för det första lagts i ett läge som efterbildar dess plan i slottet. Alkoven är inte genomgångsrum, rummet har tre fönster och visas som det hörnrum det ursprungligen var. Måtten är visserligen mindre i ena riktningen men man kan visa planer av slottet och markera sängkammarens läge, och åskådaren skall känna igen sig. Utanför två av fönstren skall vi med foto av stora 1600-talsstick ge utblick över en barockpark. För det andra är rummet ett uttryck för social ambition och en ytterligt långtgående funktionsdifferentiering, ty man sov troligen mycket sällan i rummet utan begagnade det för höga gäster eller

som audiensrum. Relationen till omgivningarna framgår av en karta över godset, som omfattade större delen av Bromma. Denna skall dubbelprojiceras med tunnelbanelinjer utmärkta, ty en rad av stationernas namn är desamma som torpens på den gamla kartan. Här kan åtminstone den som är något bevandrad i Stockholm få en känsla av godsets kolossala storlek. Därmed är interiören förankrad i rummet. Den sociala förankringen får man genom att veta hur många underlydande, hur många torp, hur många dagsverken, hur många tjänare i huset, i stallet etc. som en godsägare hade under sig, den pyramid av människor som möjliggjorde hans existens på denna nivå. Också något om deras bostadsförhållanden och konsumtion bör skymta helst i förhållande till godsherren. Den historiska situationen måste också finnas med: Sveriges expansion under 30-åriga kriget, krigsledarnas nyvunna rikedom och nya vanor och främst att de för första gången i svensk historia kunde bygga sig slott och omge sig med en prakt som motsvarade den som omgav stormännen på kontinenten. Att slottet av sten inte alltid innebar en bättre bostadsmiljö än bondens timmerstuga bör också meddelas.

En Sverige-karta skall visa utbredningen av några stormäns jordinnehav, t. ex. Per Brahes och Magnus Gabriel De la Gardies. Samtidigt säges hur ofantligt liten del av svenska folket som levde under liknande omständigheter, troligen någon promille. Men genom sin rikedom, sitt vidsträckt jordäggande, genom sina politiska kontakter med svenska hovet

och med utländska stormanshov hade de makt och förmedlade kulturkonakter som var betydande. Ulvsunda-sängkammaren får sålunda stå som ett koncentrat av svensk stormaktstid med dess europeiska utblickar och kommer, så vitt vi nu kan se, att vara det enda rum ur den allra högsta socialgruppen som redovisas.

Liksom Ulvsunda-sängkammaren är salen från Högbergsgatan 56 flyttad från en tidigare uppställning i museet. Rummet har nu återfått sin ursprungliga form av hörnrum med fyra fönster. Vi har goda avbildningar av husets exteriör – det revs 1906 – och har byggt den gula putsfasaden med sin stensockel och fönster i två våningar. Gavelfönstret har fått nysgjorda snickerier. Det ursprungliga fönstret togs troligen inte till museet, men i övrigt är alla inredningsdetaljer äkta. Både kakelugn och de vackra stofftapeterna har nämligen ursprungligen hört till rummet, men taket med sina stucklister är en rekonstruktion, liksom det var i rummets förra läge.

Avsikten är att ge en föreställning om att detta hus låg vid en stadsgata, man vandrar utanför och ser in genom fönstren. Man får alltså inte uppleva rummet inifrån, kan någon invända. Nej, det får man inte, men vilken upplevelse var det vi fick till sist av museets fina interiörer, när man gick som i en korridor mellan två avgränsande snören, när föremålsbeståndet för varje år tunnades ut på småsaker och kristallkronor höjdes för att inte inbjuda till souvenirsamlande? Nu får man se in genom fönstren, och inne i rummet kan istället en mycket rikare miljö gestaltas.

10. Interiören från Högbergsgatan blir inte längre genomgångsrum utan skall ses utifrån genom de fyra fönstren. Därför kan interiören berikas med föremål som berättar om olika aktiviteter och skapar atmosfär av liv i rummet. En piga tänder en brasa i kakelugnen.

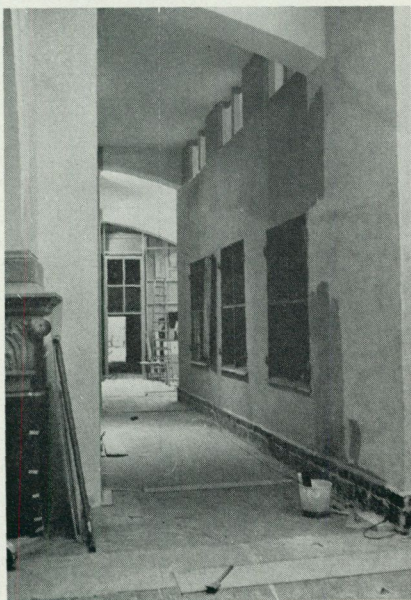
En piga som vänder ryggen till kan tända en brasa i kakelugnen, ett bord färdigt för kortspel kan stå framme, ett tebord dukat. Med museets rika samlingar borde vi kunna ge en föreställning av liv. Ägaren till denna gård var alltsedan 1733 bryggaren Ernst Johan Hartman, inflyttad tysk. Bryggeriet med sina skrymmande utrymmen och förråd och stallar låg på samma tomt som bostaden och helt naturligt uppe på malmen, där det fanns mer plats och marken var

billigare. Dessutom fanns det bästa vattnet uppe på åsarna, där det filterades genom sanden. Här har vi alltså försökt gestalta en förmögen företagares bostad i merkantilismens stadsmiljö.

Nordiska museet har aldrig haft en stadshistorisk utställning, en utställning som visar planer och byggnads sätt i de vanligaste av våra stadstyper, hur staden fungerade med sina tullar, sin boskapsskötsel, kålgårdar och stadsjord. Genom otaliga stadsunder-

11. Huset Högbergsgatan 56 på Söder i Stockholm, fotograferat strax före rivningen 1906. Den interiör som Nordiska museet då fick låg i bottenvåningens vänstra hörn.

12. Högbergsgatan 56 uppbyggt som museiarrangemang. Foto under pågående målning hösten 1972.

sökningar har i museets arkiv samlats ett mycket stort material, och något av detta vill vi visa i samband med borgarhuset från Högbergsgatan. Den medeltida trästadens bostadsmönster kan illustreras t. ex. med Grassagården i Strängnäs eller någon av de stora gårdarna i Eksjö, med dess slutna mur av uthus och magasin mot gatan och bostad inne på gården. Som kontrast kan 1700- och 1800-talets trästad sättas, med exempel från t. ex. en handelsgård med bostad mot gatan och stallar och magasin inne på gården. Boendet i Sverige liksom i det övriga Europa kännetecknas ju av en alltmer tilltagande urbanisering. Denna tar inte fart på allvar förrän under 1800-talets slut för att i vår tid

13. Fabrikör J. J. Ottergrens salong i Stockholm, fotograferad 1898. Möblerna är tillverkade 1868. Rummet har sedan 1931 varit återskapat på Nordiska museet som ett genuint prov på ny-Louis XVI-stil. Vi tänker oss möjligheten att återuppställa rummet som exponent för en förmögen företagares representativa bostad.

bli överväldigande. Den processen är så viktig för oss alla att det är angeläget att visa vad staden egentligen var, dels före industrialismens genombrutt, dels efter.

Temat landet-staden förs vidare i nästa fjärdedel. Då måste bonden som kulturbärare skymta och strax intill skall den otroliga trångboddhet och fattigdom på landsbygden göras fattbar som var en följd av den stora folkökningen under 1800-talets första hälft. Stadens borgerliga salong från industrialismens första tid kompletteras av en arbetarbostad. Här kommer hyreshuset in med sina stora vackra våningar en och två trappor upp, där det var bekvämt att bo, inte så mycket buller från gatan, rimlig möda att

bära vatten och ved och att använda toaletten på gården. Fattigfolket bodde högre upp och längre ner samt i gårdshus. Den sociala skiktningen försvinner när hiss, centralvärme och rinnande vatten och avlopp gör alla våningar ovanför bottenvåningen lika attraktiva i hela huset. Då skiftas staden socialt i olika distrikt eller i gathusens välstånd och gårdshusens sämre villkor. Ett egnahem med salsmöbel i ek kommer att stå som kontrast och opposition mot stenstadens utbredning. Kanske kan en del av en HSB-lägenhet visa hur man från och med 1930-talet genom standardisering försökte ge välutrustade bostäder åt mindre bemedlade. Kanske slutar vi med förorten-höghusstaden.

Här är planeringen inte färdig, endast tendensen är klar. Avsikten är att göra interiörerna eller husen så i detalj riktiga som möjligt både vad material och hantverksarbete beträffar. På utrymmet mellan dessa läggs mindre pengar ner, ty där räknar vi med att man framöver vill variera informationen och där är montagen gjorda så att de lättare kan förändras.

Text, ljud och ljus

Den text som skall följa utställningen kommer inte att göras slutgiltig på en gång. Vi vill pröva oss fram både vad innehåll och formulering beträffar. Det är redan nu helt klart att där ska finnas kortfattade rubriktexter som ger en uppfattning av montagens syfte. Dessa skall vara så lättlästa att även en som bara strövar genom utställningen uppfattar dem. Med mindre stil ska kompletterande fakta ges för den som är mer intresserad. Vi skall inte alltid ge svar utan belysa frågor, och samma frågeställningar ska tas upp gång på gång men med utgångspunkt i nytt stoff. Jämställd med denna text måste finnas en kortfattad engelsk text. Ytterligare ett steg kan man gå för detaljupplysningar. Dessutom bör det finnas möjligheter att få upplysningar i särskilda faktarum.

För att ge mer liv åt framställningen kan man utnyttja ljudkulisser för samtidens musik, slammer av hästhovar och kärrhjul, järnvägsrassel, sång och slagdängor. Effekten av ljudkulisserna bör inte slitas ut av ständig användning utan främst förbehållas stora besöksdagar. – Också ljuset bör ha en viss flexibilitet. Man bör få se en stuga eller ett arbetarkök i den

svaga belysning som man räknar med har varit där, men genom att trycka på en knapp kopplas vår tids starka ljus på, för att vi med våra av högt watt-tal bortskämda ögon ska kunna se mer i detalj.

Specialutställningar och faktarum

På lämpliga ställen skall skildringen avbrytas av en specialutställning som belyser vissa övergripande problem i bostadens utformning. Ett självskrivet tema är här bostadens klimat; särskilt uppvärmning, möjligen parad med belysning: hård, sättugn, kakelugn, radiator; deras utbredning, konstruktion, bränslekrav och skötsel; hur de påverkade byggnadens plan genom skorstensstockar och rördragning och därmed även möbleringen; hur de samverkar med belysningen (elden med sitt ljus stängdes in i järnspisen precis samtidigt med fotogenlampans spridning). Ett annat tänkbart tema är hygien: vatten, avlopp och ventilation, vilket dels kan ses ur hemmets synvinkel med dess vattenförsörjning, toalett- och badanordningar samt vädringsfönster, dels i vidare bemärkelse med hänsyn till farsoter, kommunala åtgärder, ledningsdragning, reningsverk etc.

På två ställen planerar vi diskussionsrum, där en skolklass ska kunna samlas och där man kan visa bilder. Där bör också fakta finnas tillgängliga över olika ämnen som har att göra med bostaden, t. ex. plantyper, värmekällor, tapeter, en viss möbeltyp, möbeltyger och möbelstämpling. Bladderskärmar och, om vi får råd så småningom, ljusbildskassetter eller videoband med bild och tal vore antagligen idealiska här.

Den här skisserade delen av Svensk bostad skall sträcka sig över tre fjärdedelar av översta galleriet. Sist i den tredje fjärdedelen lämnar vi tre travéer till flexibel användning. Huvudskälet är att det skall finnas en utbyggnadsmöjlighet för framtiden. I denna del finns till en början utrymme för specialutställningar över olika ämnen som berör möbler eller boende. Man kan också tänka sig att här göra koncentrat av utställningar som visats nere i museet med liknande ämnen. Troligen vill vi här också ge möjlighet till vila, avkoppling eller läsning.

Möbelhistoria i koncentrat

Kommer nu möblerna bort i denna utställning? Möblerna som varit denna vånings dragningskraft och föremål för årliga studiecirkelns intresse. Svaret är både ja och nej. I tre av våningens fjärdedelar kommer obetydligt mer än interiörernas möbler att ställas ut. I den sista fjärdedelen kommer emellertid en tät och seriös utställning av möbler att visas, både högre stånd och allmoge. Här kommer ett urval av museets kvalitetsmöbler, mästestycken och andra praktmöbler att placeras. Här skall en effektiv undervisning i möbel- och stilhistoria kunna bedrivas. Inte bara möblernas former, tillkomst av nya möbeltyper ska visas, utan också funktion, konstruktion, olika träsor- ters användning, ytbehandling, målning, stämpling etc. Vi kommer inte att dra oss för att visa stolar upp och ner och speglar bak och fram för att man ska få lära sig hur de vanligen icke synliga delarna ser ut.

Förebilden

Det är en stor och svår utställning att göra. Den kommer att bli dyr och ta år i anspråk. Vi kommer att ändra oss många gånger än. Givetvis är vi mycket medvetna om att det är lättare att säga tulipanos än att göra den, men vi tror att vi är på rätt väg.

Någon utställning om boendets villkor av det här skisserade slaget har vi ej funnit i något annat museum, även om Malmö museum samtidigt riktar in sig åt samma håll i en utställning av konst och konsthantverk. Av de museer som besökts under uppläggningsen av arbetet har följande givit starka impulser: Västerbottens museum, internationellt orienterat, med skärpta problemställningar i uppläggningar av nya utställningar, tonvikt på faktarum. Musée National des Arts et Traditions Populaires (ATP) i Paris, vars utställning under arbete gestaltar de »stations ethnologiques» som i syntesform, t. ex. en fiskbåt, skildrar olika komplex av praktiska funktioner och sociala och ekonomiska förhållanden. Dahlems museum i Väst-Berlin, den nya avdelningen över polynesiska övärlden, där föremål och stora fotografier konsekvent arbetas samman till att beskriva social användning. Montrar och belysning var här av största intresse. Vidare Zoologiska museet i Köpenhamn, där urvalet av biotoper som stranden, heden, natten i Danmarks djurvärld – jämför landet – staden – gav ett upplevelserikt och lärorikt koncentrat och visade att koncentration och fullödighet kring vissa problemkomplex med risk att helt utelämnas andra kan ge en rikare bild än en jämn redovisning av ett stort

stoff. Kanske också Moesgård utanför Århus med sitt dofrika infödingshus presenterat i ett fotografiskt landskap. Vi ska inte heller glömma Vore besteforælders tid, det danska Nationalmuseets utställning i Brede sommaren 1969 med dess åskådlighet och livlighet, dess sociala kontraster och användning av fotograferade personer i mänsklig storlek, som ger möjlighet till identifikation, samt användningen av ljud på ett synnerligen illusoriskt sätt. Och till sist en svensk hembygdsgård, Åsle tå nära Falköping, en fattigby på ursprunglig plats, där husen är ytterligt ålderdomliga, bekvämligheterna inga och tapeter och korkmatta talar om kontinuitet in i vår tid.

SUMMARY

House and home in Sweden-on an exhibition project

How should one describe to the general public of to-day the conditions and changes of Swedish housing from the 16th century until our time? This is the task of an exhibition called "Swedish House and Home" which has been in preparation during 1972. Its aim is to place the spectator in some kind of relationship to the past, more asking questions perhaps than answering them.

"Swedish House and Home" will replace an older historic display of furniture and period rooms. Some of the previous interiors will be transferred to the new exhibition but will there be given a wider social content. Sociological, ethnological, and economic aspects will prevail, whereas those relating to the history of art stay in the back-

Källor:

Handlingar rörande installationen i Nordiska museets nya byggnad bilagda Nämndens protokoll af den 24 april och 6 maj 1902. Sthlm 1902.

Ernst-Folke Lindberg, Gunnar Hazelius och Nordiska museets installationsfråga, i Rtg 1957.

Gösta Selling, Paradsängkammaren från Ulvsunda, i Fataburen 1950.

Pressklipp rörande Nordiska museet och Skansen 1906-07, Nordiska museets arkiv.

Nordiska museets bildarkiv.

*Teckningar av
Ove Hidemark*

ground. The galleries will be entirely rebuilt. The partition walls and the walls against the great central museum hall will be removed. We will thus get spacious galleries and through the arches opening into the hall the visitor will have a view of the whole sequence of displays. Already from the ground-floor he will get the first glimpse of it. The whole will be arranged almost like a department store with its light court. The historical knowledge of the visitors is presupposed to be up to the standard of the higher-grade primary school.

The programme for the exhibition was approved of in 1969 and has afterwards been elaborated in cooperation with the different departments of the museum.

The exhibition will illustrate dwelling habits and home equipment in all social classes from the 16th century up to present times. A complete picture is neither possible nor desirable. Therefore a number of typical cases from different social categories and certain problems of special interest have been selected for a closer description and analysis.

The exhibition will be arranged according to the following plan:

- a) a survey, to some extent chronological, of dwelling conditions, concentrated around some relevant examples of dwellings on different social levels;
- b) into this survey will be inserted a concentrated display of items of importance for the dwelling conditions, such as lighting and heating;
- c) a smaller section for flexible use, mainly intended for future expansion;
- d) a display describing the history, construction and function of furniture. Quality furniture both from the upper classes and from peasant homes will be presented.

The development of dwelling habits will be shown in the first section, starting from three interiors selected so as to be representative of different social groups: for rural housing up to the period of industrialism, part of a farm house belonging to a peasant family of normal means; for the manorial culture during the 17th-century feudalistic period, the state bedroom from Ulvsunda palace (taken over from the previous displays of the museum), for a townsman of the mercantilism period, the sitting-room of a wealthy brewer of the 1730's. These interiors which will also be completed with outside walls, like houses, will be dealt with as large exhibits, placed on the gallery floor with a certain rhythmical freedom. As such and as suggestive focal points they will gather around themselves a quantity of data and pictures concerning the social

and functional role of the dwelling. The exhibition further wants to describe the rural-urban relations indicating some of the factors that have governed the development of housing both in the country and in town. It also wants to point out some of the complications arising for housing conditions both in the country and in town from the growing urbanization.

As a matter of course the next section will therefore describe housing and its development during the period of industrialism, on the basis of carefully selected interiors, from the peasant proprietor to the farm worker and the cottager, handicapped through the increase in population, from the drawing room of the wealthy industrial tycoon to the quarters of the industrial worker in poor circumstances.

The own-your-own-home movement at the turn of the century, the longing for the country, away from the town, are the subject-matter of the third section. A standard apartment from the 1930's, planned according to function analyses, leads the visitor on to the complex of problems connected with modern multi-storey blocks. Texts and pictures will surround the central exhibits. Distinct headlines for the passing onlooker, closely-written and detailed texts for the more ambitious visitor. Resting-places and rooms for closer studies will be provided.

Several museums and exhibitions have served as models, even when the history of dwelling was dealt with only in some few cases: the Museum of Umeå, the Dahlem Museum in Berlin, Musée National des Arts et Traditions Populaires in Paris, the Zoological Museum of Copenhagen, the exhibition "The age of our grandparents" at Brede in Denmark in 1970, and finally a poor people's village now preserved as a museum, Åsle tå near the town of Falköping.